

ANA GRGIĆ
DAVOR NIKOLIĆ
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Ulica Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
anargric@ffzg.hr
dnikoli@ffzg.hr

»OVAJ GRAD ZOVU JOŠ I...« – O ANTONOMAZIJAMA ZA TOPONIME

U radu se govori o dodatnome, stilogenome imenovanju zemljopisnih objekata, odnosno o antonomazijama za različite toponime. Donosi se klasifikacija prema poticaju za oblikovanje antonomazija (priroda, društvo, glasoviti pojedinci). Izbor pojedinih prirodnih ili društvenih značajki istaknutih u antonomaziji tumači se s pomoću hijerarhije toposa u argumentaciji. Radom se nastoji dodatno pojasniti problem prototipnosti, koji je u središtu promišljanja o antonomaziji.

1. Uvod

U središnjemu Dnevniku Hrvatske radiotelevizije 9. siječnja 2015. godine, najavljujući prilog o terorističkim napadima u glavnome francuskom gradu, voditeljica je rekla: »Grad Svjetlosti ponovno tuguje...«. Široki televizijski auditorij neprijeporno je znao da se iza početne sintagme krije ime Pariz. Takva zamjena imena gradova, država ili osoba nerijetka je pojava u publicističkome diskursu (npr. naslovi *Počast Gradu heroju¹: Dan sjećanja opet u sjeni politike* (www.index.hr, 18. studenoga 2014.), *Evo kako smo dočekali hladnu Novu godinu u Lijepoj našoj* (www.24sata.hr, 1. siječnja 2015.), *Hrvat ruši rekorde: Div sa Šalate uz bok Ivaniševiću, ali je ostao bez finala!* (sportski.net.hr, 9. siječnja 2015.)), a razlog vjerojat-

¹ Primjeri preuzeti iz elektroničkih medija doneseni su kao u izvorniku, ali pri pisanju ilustracija antonomazija u tekstu dosljedno smo primjenjivali pravopisna rješenja iz *Hrvatskoga pravopisa* (Badurina – Marković – Mićanović 2008: 122–123) o pisanju »općeprihvaćenih simboličnih imena« naseljenih mjesta i država (*Grad Heroj, Lijepa Naša*), odnosno »općeprihvaćenih simboličnih imena« zemljopisnih pojmova (*Stari svijet, Crni kontinent*) (isto: 125). Ostali aktualni pravopisi (Babić – Ham – Moguš 2005: 33; Jozić [et al.] 2013: 24) nude većinom slična, ali ne u potpunosti jednaka pravopisna rješenja (npr. pisanje antonomazije *Stari kontinent* kao *Stari Kontinent*).

no leži u potrebi izbjegavanja (pre)česte upotrebe ključnoga imena u vijesti, odnosno želje za stilskim variranjem.

Kao što je iz navedenih primjera vidljivo, neke zamjene imena imaju široku prepoznatljivost i često se upotrebljavaju, dok se mnoga imena vrlo rijetko zamjenjuju, a najveći broj njih uopće i nema svoju zamjenu. Nositelji često zamjenjivanih imena očito posjeduju neke bitne značajke koje se u tim zamjenama ističu. Entiteti i dobivaju svoja imena zbog svoje spoznajne važnosti (Marković 2010: 198), a po analogiji možemo zaključiti da su entiteti koji imaju i dodatna, stilogena imena nositelji osobite spoznajne važnosti za pripadnike pojedine jezične i/ili kulturne zajednice.

U ovome će se radu govoriti o dodatnome imenovanju takvih osobito važnih entiteta, imena kojih se u onomastici ubrajaju u toponime. Najveća će se pozornost posvetiti dodatnomu imenovanju kulturno oblikovanih referenata (onih koji nisu prirodno zadani)²: gradova, regija i država, ali i zemljopisnih referenata kao što su otoci ili kontinenti. Uz hrvatske, govorit će se i o sličnim stranim primjerima.

Poticajima za imenovanje zemljopisnih objekata tradicionalno se bavi toponomastika, ali su slučajevi tzv. naknadnoga imenskoga značenja (Šimunović 2009: 32) ostali većinom izvan fokusa hrvatskih (top)onomastičara. Vjerojatni razlog leži u tome što su takva naknadno nadjenuta imena stilogena i ne mogu se upotrebljavati u doslovnome značenju (primjerice u službenim dokumentima i sl.), a često su izrazito kontekstualna i ovisna o vrsti diskursa u kojemu se upotrebljavaju (v. Bačić 2012: 242).

U retoričkoj i stilističkoj tradiciji takva se dodatna imenovanja nazivaju *antonomazijama* (od grč. *anti* 'umjesto' i *onomazein* 'imenovati'). Antički su retoričari ovu pojavu prepoznali u nadijevanju dodatnoga imena božanstvu, osobi, gradu, državi itd., a zamjena se imena mogla učiniti apelativom (npr. *Pjesnik* za Homera ili Vergilija, *Govornik* za Demostena ili Cicerona), epitetom (npr. *Ružoprsta* za Eoju, božicu zore) ili perifrazom (npr. *Otac Bogova i Ljudi* za Zeusa/Jupitera). Antonomazije koje nastaju zamjenom apelativa za ime zapravo se služe postupkom onimizacije odnosno deapelativizacije jer opća imenica gubi svoju općenitost, njezin „vlasnik“ apsolutizira njezino značenje (takvi će slučajevi u srednjovjekovlju biti *Filozof* za Aristotela ili *Komentator* za Averroesa) (v. Bačić 2012: 56; Dumarsais – Fontanier 1967: 132; Kvintilijan 1984: 268).

Terminom antonomazija označava se i obrnuti postupak: zamjena apelativa imenom, odnosno upotreba nečijega imena kao sinonima ili simbola kakve osobine (npr. *Penelopa* 'vjerna žena', *Pavarotti* 'vrhunski pjevač' ili *Juda* 'izdajnik'). Da bi se istaknula razlika između tih dvaju tipova antonomazija, prvi se tip naziva

² Vladimir Skračić (2011: 114–115) takve referente naziva artefaktima, ali s obzirom na to da termin nije ustaljen u onomastici, nismo se odlučili za njegovu upotrebu.

pravom ili **antičkom**, a drugi **vosijanskom**³ (Benčić 1995: 196; Popović 2007: 47). Vosijanske se antonomazije tako služe postupkom deonimizacije, odnosno apelativizacije, a kada takva antonomazija u potpunosti izgubi svoju stilogenost (postane katakreza), onda ju nazivamo **eponimom** (npr. *kvisling* prema norveškome kolaboracionistu Vidkunu Quislingu, *algoritam* prema latiniziranome imenu iranškoga matematičara al-Hvarizmija ili *baraba* prema biblijskome liku).

Opreka između antičke i vosijanske antonomazije može se objasniti kroz opreku metonimija/metafora (v. Holmqvist – Płuciennik 2010), ali bitno je naglasiti da, iako se antičke antonomazije upotrebljavaju metonimijski, one po svojem nastanku mogu biti i metaforične, što je čest slučaj u sportskome diskursu (v. Grgić – Nikolić 2013b). Često se određena vosijanska antonomazija, kojom glasovita stvarna ili čak izmišljena osoba postaje prototipni nositelj određene osobine (npr. *Mozart* ‘iznimno darovit pojedinac – virtuoz’, *Andersen* ‘autor bajki’), uposebnjuje metonimijskom sastavnicom (*košarkaški, hrvatski*) te tako nastaju antonomazije za Dražena Petrovića (*Košarkaški Mozart*), odnosno za Ivanu Brlić-Mažuranić (*Hrvatski Andersen*) (Marković 2010: 187).

U kontekstu ovoga rada bitno je naglasiti kako su vosijanske antonomazije najčešće antroponimske, ali se među ustaljenim primjerima nalaze i toponimske, npr. *Sodoma i Gomora* (‘mjesto velike poročnosti’), *Betlehem* (‘jako osvijetljeno mjesto’) ili *Ibiza* (‘mjesto ludoga noćnog provoda’). Iz tih primjera vidljivo je da vosijanske antonomazije uspoređuju novu pojavu s prototipom, pri čemu se ime svodi na samo jednu osobinu (apstrahiranjem svih ostalih denotacija i konotacija), gubi se njegova individualnost i postupno se apelativizira (Benčić 1995: 209).

Prototipnost je središnja kategorija u razmatranju kako antičkih tako i vosijanskih antonomazija, a taj će se problem pokušati pojasniti u sljedećemu poglavlju. Glavnina ovoga rada bit će posvećena klasifikaciji antonomazija za hrvatske i strane toponime, a problem toponima kao vosijanskih antonomazija bit će razmatran u kontekstu tzv. sekundarnih antonomazija.

2. Prototipnost

Apsolutizacija apelativa i njegovo isključivo vezivanje samo uz jedan topografski entitet nisu motivirani jezičnim, nego povijesnim, kulturnim, gospodarskim, općenito društvenim razlozima. U određenoj kulturi pojedini se entitet svojim bogatstvom, političkom ili kulturnom važnošću može toliko nametnuti cjelokupnoj zajednici da za sebe prisvoji, odnosno deapelativizira opći naziv (jedan grad u odnosu na sve druge, jedan otok u odnosu na sve druge i sl.).

³ Nizozemski retoričar Gerardus Johannes Vossius (1577. – 1649.) prvi je uočio da odnos *species pro individuo* (zamjena vrste rodom u antičkome tipu) može funkcionirati i obratno, da vrsta (ime) može zamijeniti cijeli skup osobina koje su s njim (imenom) jednoznačno povezane (v. Lausberg 1990: 72).

Još i antički priručnici bilježe slučajeve takve apsolutizacije, kojom se pojedini grad ili osoba nameće kao prototip za cjelokupni pojmovni razred. Ipak, već u prije spomenutome primjeru *Pjesnik* vidimo da postoje dva potpuno različita entiteta koja su sebi prisvojila taj apelativ: Homer je bio prototip pjesnika za stare Grke, a Vergilije za Rimljane. Svaka kultura dakle teži imati jedan istaknuti entitet koji apsolutizira apelativ, a ta apsolutizacija mora počivati na određenim temeljima. Kada govorimo o antonomazijama za toponime, onda se na prvome mjestu mora pojaviti antonomazija *Grad*, koja je od antike do danas bila i ostala plodnom. Za Grke je referent te antonomazije bila Atena, a za Rimljane Rim (Dumarsais – Fontanier 1967: 133–134). I dok u rimskome slučaju nije prijeporno da sjedište, isprva kraljevstva, potom republike, a naposljetku i carstva apsolutizira apelativ *grad*, u grčkome slučaju riječ je o još zahtjevnijoj apsolutizaciji. Atena se morala za svoju antonomaziju izboriti među drugim polisima, a to je postigla kombinacijom političkoga, gospodarskoga, ali možda ponajviše kulturnoga utjecaja na ostale grčke gradove-države. U hrvatskoj je kulturi nositelj te antonomazije Dubrovnik premda nikad nije bio ni političko ni gospodarsko središte cijele Hrvatske, ali je neprijeporna njegova kulturnopovijesna važnost⁴. Iako kao egzonijska antonomazija *Grad* u hrvatskome kontekstu teško može biti povezana s nekim stranim referentima (zbog onomastičke entropije), riječ je ipak o plodnoj antonomaziji (npr. *The City* za London ili New York).

Grad je kao središnji civilizacijski pojam zasigurno najplodniji entitet kako za dobivanje antonomazije, tako i za apsolutizaciju apelativa. Ipak, i drugi zemljopisni nazivi mogu biti apsolutizirani i postati antonomazijama. Tako je za (kontinentalne) Europljane Velika Britanija *Otok*, a za same je Britance ostatak Europe jednostavno *Kontinent*. Kada se pak Europa promatra iz Amerikâ, tj. preko *Bare* (antonomazija za Atlantski ocean), onda ju je potrebno atributom specificirati kao *Stari kontinent*. Zanimljivo je kako se slovenska riječ *Dežela* u hrvatskome jeziku upotrebljava kao zamjena za ime zapadne susjedne države, ali tu ipak nije riječ o apsolutizaciji apelativa (bilo bi neobično da druga država, k tomu i manja, postaje prototip) nego o upotrebi strane riječi iz bliskoga jezika s funkcijom identifikacije (o dodatnim fonostilističkim razlozima izbora te riječi zasigurno bi se dalo raspravljati).

Već je primjer Atene i Dubrovnika pokazao da razlozi apsolutizacije apelativa nisu jednostavni, nego da postoje određeni kriteriji po kojima se mogu steći ove apsolutizirajuće antonomazije. U daljnjoj razradi vidjet ćemo da i u drugim primjerima ti kriteriji imaju ključnu važnost. U pokušaju da proniknemo u razloge nastanka, izbora i u konačnici upotrebe određene antonomazije, poslužili smo se hijerarhijom općih mjesta ili toposa u argumentaciji koju su razradili Ch. Pe-

⁴ Dubrovnik se često naziva i *Ilirskom*, *Slavenskom* ili *Hrvatskom Atenom*, a u ovoj sekundarnoj antonomaziji vidimo metaforičku upotrebu imena Atena u značenju 'kolijevka kulture'.

relman i L. Olbrechts-Tyteca u svojem glasovitom djelu *Nova retorika (Traité de l'argumentation: La nouvelle rhétorique, Pariz, 1958.)*. Prema autorima postoji šest toposa (u izvorniku *loci communes*): kvantitete, kvalitete, reda, postojanja, biti i osobnosti (poredanih po svojoj snazi). Topos kvantitete zasigurno je najčešći razlog apsolutizacije (najveći grad u nekoj kulturi, najbogatiji grad, najveći kulturni utjecaj itd.). Tim se toposom više vrednuje ono što postoji u većoj količini, što traje dulje, što je postojanije, ono što je korisnije većemu broju ljudi, ono što je korisno u većemu broju slučajeva itd. Prema toposu kvalitete vrednije je pak ono što je jedinstveno, rijetko, iznimno, teško ostvarivo, izvorno ili pak ono što je povezano s konceptima individualnoga (Perelman – Olbrechts-Tyteca 1979: 160). Ta se dva toposa stalno omjeravaju u argumentaciji, a prednost pojedinoga često ovisi i o povijesnome razdoblju, pojedinoj kulturi ili pak prema trenutačno vladajućoj paradigmi (Perelman – Olbrechts-Tyteca 1971: 93ff).

Uvidom u hijerarhiju toposa u argumentaciji jasno je da će pri nastanku pojedine antonomazije izbor određene prirodne ili društvene značajke najčešće slijediti topos kvantitete ili kvalitete, ali iz pregleda primjera bit će vidljivo da i drugi toposi mogu poslužiti kao opravdanje određenoga izbora, osobito u slučajevima potencijalno konkurirajućih antonomazija.

Postati prototipnom *Državom, Gradom* ili *Kontinentom* iznimno je teško jer se određeni entitet mora „boriti“ sa svim drugim entitetima istoga razreda, ali u konačnici snaga određenoga toposa „presuđuje“. S druge strane, perifrastrične antonomazije ne apsolutiziraju pojedini zemljopisni naziv, nego u svojevrstnoj karakterizaciji zemljopisnih objekata metaforično, poredbeno ili sinegdohski (v. Bačić 2012: 243) uspostavljaju ili učvršćuju specifičnu prototipnost svojega referenta. Prototipnost se općenito teško stječe, a ponekad se čak mora i podijeliti s drugim entitetima. U tim je slučajevima zapravo riječ o nemogućnosti nametanja jednoga toposa jer neki fenomen jest iznimno karakterističan u odnosu na većinu entiteta, ali barem još jedan entitet isti fenomen posjeduje u istoj količini. Takav je primjerice slučaj s antonomazijom *Zemlja Ponoćnoga Sunca* jer se njome dodatno imenuju sve skandinavske zemlje, ali i američka savezna država Aljaska. Vjerojatno svaka od nositeljica te antonomazije smatra da bi ona trebala biti jedinom nositeljicom, ali s obzirom na to da fenomen dijele sve zemlje iznad sjeverne polarnice, a ni jedna ga nije „rezervirala“ znatno prije drugih (tada bi joj topos reda osigurao ekskluzivnost), preostaje im samo dijeliti tu perifrastričnu antonomaziju. U tome i sličnim primjerima, gdje isti označitelj referira na različite označene entitete, možemo govoriti i o tzv. kontekstualnoj antonomaziji (Lausberg 1990: 72), jer bez jasnoga konteksta dolazi do potencijalnoga komunikacijskog šuma.

U prethodnome poglavlju naznačeno je da se imena u vosijanskim antonomazijama nameću kao prototipna zamjena za određenu osobinu, međutim u kulturno-

me se pamćenju⁵ katkad gomilaju različita imena za istu osobinu. Primjerice, 'bogataš' se u zapadnome kulturnom krugu može nazvati *Midom*, *Krezom*, *Rockefellerom*, a u novije doba i *Billom Gatesom*. Osim tih univerzalno prepoznatljivih i upotrebljavanih primjera, mogu se pojaviti i oni s ograničenim kulturnim razumijevanjem pa je tako Hrvatima 'bogataš' *Todorić*, a Rusima *Abramovič* (v. Grgić – Nikolić 2011b: 32; Grgić – Nikolić 2013a: 197). Vosijanske se antonomazije mogu uposebniti pridjevskim ili imeničkim atributom, kao u primjerima »Irak će biti novi Afganistan« ili »Prometej s otoka Viševice« (prema Marković 2010: 188–190). Često takva prigodna vosijanska antonomazija može postati trajnom antonomazijom za određeni entitet, a takav slučaj »antonomazije u antonomaziji« možemo nazvati sekundarnom antonomazijom jer se primarna vosijanska (metaforička) antonomazija uposebnjuje metonimijskom sastavnicom⁶.

Kao metonimijska uposebnjujuća sastavnica u sekundarnim se antonomazijama za toponime pojavljuju pridjevski ili imenički atributi koji potječu od naziva strana svijeta (*Venecija Sjevera* za brojne sjevernoeuropske gradove, a *Venecija Istoka* za brojne azijske gradove), etnonima (*Hrvatska Ibiza* za Zrće, *Ilirska/Slavenska/Hrvatska Atena* za Dubrovnik) ili horonima (*Švicarska Latinske Amerike* za Urugvaj, *Švicarska Bliskoga Istoka* za Libanon). U određenim primjerima sekundarnih antonomazija izostaje metonimijska uposebnjujuća sastavnica, a upotrebljava se pridjev *mali*, što dodatno naglašava prototipnost imena grada ili države u primarnoj vosijanskoj antonomaziji (npr. *Mali Beč* za Varaždin, *Mali Pariz* za iste gradove koji nose antonomaziju *Pariz Istoka* ili *Zapada*).

Uposebnjivanje i stvaranje sekundarnih antonomazija za toponime nastaje zbog potencijalne onomastičke entropije jer je razumijevanje izrazito otežano kada više referenata sebi prisvaja istu toponimsku vosijansku antonomaziju. Metonimijska sastavnica zapravo je sredstvo identifikacije kojim se pokušava izbjeći komunikacijski šum, ali stvarni primjeri govore da ni to katkad nije jamstvo za razumijevanje (slučaj *Venecija Sjevera*, *Parizâ Istoka*, *Zemalja Ponoćnoga Sunca* itd.).

3. Klasifikacija toponimskih antonomazija

U nastojanju nalaženja čvrstih i dosljednih klasifikacijskih kriterija pokušali smo slijediti uobičajenu onomastičku praksu (Šimunović 2009; Skračić 2011) razvrstavanja prema izvanjezičnome poticaju za nastanak pojedinoga imena. Potreb-

⁵ O antonomaziji kao figuri kojom se određene osobe (stvarne ili izmišljene) čuvaju u kulturnome pamćenju raspravljali smo u radu *Antonomazija – figura kulturnoga pamćenja* (Grgić – Nikolić 2011a).

⁶ To nije argument za ukidanje opreke antička/vosijanska antonomazija (usp. Brdar – Brdar-Szabó 2001), nego skretanje pozornosti na način tvorbe sekundarnih metonimijskih antonomazija preko primarnih metaforičkih.

no je naglasiti da ovdje nije riječ o razvrstavanju antonomazija po referentima, jer su manje-više svi referenti tzv. artefakti, nego o klasifikaciji prema poticajima za oblikovanje antonomazija. Načelno je bilo jednostavno uspostaviti dvojni razdio-bu na prirodne i društvene (kulturne) poticaje⁷, ali se pokazalo da je potrebno razlikovati i treću skupinu antonomazija za toponime, onu s antropnim osnovom. Unutar triju osnovnih skupina moguće je izdvojiti i manje tematske podskupine, ali to je učinjeno samo za antonomazije motivirane prirodnim danostima.

3.1. Motiviranost prirodnim danostima

Poznato je da su mnogi toponimi motivirani zemljopisnim značajkama svojih referenata, kao što je položaj (Biograd na Moru, Donji Miholjac, Vukovar, Hum na Sutli itd.) ili određena osobitost (Dubrovnik, Dubrava, Velika Gorica itd.). Ta dva prirodna kriterija (položaj i osobitost) možemo smatrati temeljnima za klasifikaciju antonomazija motiviranih prirodom (usp. Crljenko 2008: 78).

3.1.1. Zemljopisni položaj

Zemljopisni položaj bitna je odrednica u imenovanju pojedinoga entiteta, što potvrđuju brojni hrvatski i strani primjeri gradova, regija ili država u imenima kojih se iščitava njihov smještaj u prostoru. Često se referira na **strane svijeta**, što je vidljivo istaknuto u administrativnim horonimima (*Sjeverna/Južna Koreja, Istočni Timor, Južna Karolina* itd.). Mnoga imena koja su nestručnjacima danas etimološki neprozirna također su nastala istim poticajem (*Australija* 'zemlja na jugu', *Magreb* 'zapad' itd.). Položaj se još češće sugerira upućivanjem na uobičajene **prostorne odnose** gore-dolje, lijevo-desno, odnosno upućivanjem da je nešto u središtu (*Donji Miholjac, Desno Sredičko, Gornja Volta, Srednja Europa* itd.). Postoje i primjeri gdje etimologija nije prozirna nestručnjaku, poput imena *Mediterran*, ali ona je vidljiva iz hrvatskoga imena *Sredozemlje*.

Svi ti uobičajeni (topo)onomastički poticaji, kao što će biti vidljivo iz sljedećih primjera, poticajni su i u antonomazijama za ojkonime i administrativne horonime. Često antonomazija slijedi isti poticaj kao i prvo ime pa se za kontinent/državu Australiju⁸ (koja je dobila ime prema latinskome pridjevu *australis*, u značenju 'južni') na engleskome jeziku upotrebljava izraz (*Land*) *Down Under* (*Zemlja Ispod*), što je ponovna potvrda europocentričnosti. Bitno je naglasiti kako ta antonomazija zapravo nema negativne političke ili ideološke konotacije za same Australce, dapače, oni je sami često i rado rabe, primjerice u popularnoj kulturi (npr. pjesma *Down Under* grupe Men at Work, koja na duhovit način govori o stereotipima vezanima za Australce) ili u sportu (poznata biciklistička utrka oko grada

⁷ U svojoj disertaciji Indira Šabić (2014: 182) nudi sličnu podjelu na toponime motivirane prirodom (fiziogeni) i one motivirane ljudskom djelatnošću (antropogeni).

⁸ Osim za državu Australiju ta se antonomazija upotrebljava i za Novi Zeland.

Adelaidea zove se *Tour Down Under*). I antonomazije za poznate osobe iz Australije služe se tom sintagmom, poput antonomazije *The Thunder from Down Under* (*Grom iz Zemlje Ispod*) za boksača Kostyu Tszyua ili za igrača biljara Neila Robertsona, pa čak i za Jennifer Hawkins, *Miss Universe* Australije i Svijeta iz godine 2004.

Strana svijeta najčešće se pojavljuje u sekundarnim antonomazijama kao metonimijska sastavnica koja uposebnjuje vosijansku antonomaziju. Prototipan je primjer *Venecija Sjevera*, antonomazija kojom se diči više od deset gradova sjeverne Europe (npr. Amsterdam, Kopenhagen, Stockholm ili Sankt Peterburg). Prototipnost imena *Venecija* sa značenjem 'grad na vodi' ili 'grad na kanalima' dodatno se učvršćuje promjenom metonimijske sastavnice pa u obliku *Venecija Istoka* ona zamjenjuje Bangkok, Basru ili Osaku, a mogu se naći i primjeri gdje perifraza *Venecija Zapada* zamjenjuje portugalski grad Aveiro (još se upotrebljava i antonomazija *Portugalska Venecija*) ili engleski grad Bristol. Rasprostranjenost tih antonomazija možda oduzima posebnost nadimka, ali istovremeno se u kulturnome pamćenju učvršćuje spomenuti primat talijanskoga grada, nekoć poznatoga i po antonomaziji *Serenissima* (*Presvijetla*).

Uz Veneciju, i Pariz ima svoje „sljedbenike“ pa se Leipzig, Bukurešt i Bejrut nazivaju *Parizom Istoka*, a Montreal i San Francisco *Parizom Zapada*. *Pariz* se ovdje, naravno, uzima u metaforičkome značenju kao grad kulture, svjetlosti, uređene arhitekture. Zasigurno njegova vlastita najčešća antonomazija *Grad Svjetlosti* sama učvršćuje prototipnost svojega referenta.

Ne smijemo zaboraviti da je osim odnosa gore-dolje, istok-zapad, sjever-jug, antonomazijom važno istaknuti da je nešto u središtu pa je tako Ludbreg *Centar Svijeta*, a Kina *Carstvo Sredine*. Da je neki referent u središtu, može se istaknuti i metaforično, dijelovima tijela, kao u primjerima *Zeleno srce Hrvatske* (Gorski kotar), *Pupak svijeta* (Mediteran), *Mrtvo Srce Afrike* (Čad) ili *Srce Amerike* (Paragvaj). Metaforom „srce“ može se sugerirati i „životna“ važnost pojedinoga entiteta za cjelokupnu zajednicu (npr. atributom *zeleno* u antonomaziji za Gorski kotar naglašava se šumsko bogatstvo).

Antonomazije za gradove često poticaje nalaze u oronimu, tj. imenu gore ili vrha pod kojima se smjestio grad pa je tako Split *Grad pod Marjanom*, Dubrovnik *Grad pod Srđem*, a Zagreb *Grad pod Sljemenom/Medvednicom*. Prepoznatljivost zamijenjenoga referenta izrazito je visoka unutar pripadnika iste kulture jer je pretpostavka da se pod jednom uzvisinom smjestio samo jedan grad. Tako tvorene antonomazije prepoznatljive su po prijedlogu „pod“, a njihova je stilogenost izrazito niska jer se doslovno opisuje pod kojom je gorom ili vrhom smješten pojedini grad.

Slično se može reći i za antonomazije koje poticaj nalaze u **hidronimu**, tj. imenu rijeke na kojoj se nalazi neki grad (npr. *Grad na Bosutu* za Vinkovce, *Grad*

na Dravi za Osijek, *Grad na Dunavu* za Vukovar), ali bitna je razlika u tome što na istoj rijeci može biti (i najčešće jest) više gradova, pa je identificiranje referenta otežano, a često i ovisno o kontekstu. Da bi apsolutizirao ovu perifrastičnu antonomaziju, određeni se grad mora istaknuti nad drugima koji se nalaze na istoj rijeci. Tako će primjerice Osijek, premda se i Varaždin nalazi na Dravi, biti zamijenjen antonomazijom *Grad na Dravi*, što se lako objašnjava toposom kvantitete. Također, duže rijeke protječu kroz više država, a time se i antonomazijska situacija komplicira. *Grad na Dunavu* može biti Vukovar (a njegovo prvo ime znači 'Grad na Vuki!') u hrvatskome kontekstu jer je na 137 kilometara kojima Dunav protječe hrvatskim teritorijem Vukovar najveći i gospodarski najvažniji grad, ali u europskome kontekstu više gradova pretendira na istu antonomaziju⁹.

Hidronimska sastavnica plodan je poticaj, pa tako i gradovi izvan Hrvatske mogu za hrvatske govornike biti prepoznatljivi po takvim antonomazijama. S jedne strane tu su primjeri poput *Grad na Miljacki* za Sarajevo ili *Grad na Neretvi* za Mostar, što je razumljivo jer je riječ o gradovima u susjednoj državi, u kojima žive i Hrvati. S druge pak strane, veliki europski i svjetski gradovi „zapamćeni su“ u hrvatskoj kulturi po rijeci na kojoj su smješteni (npr. *Grad na Seini* Pariz, *Grad na Temzi* London). Imenovanje prema imenu rijeke na kojoj se nalazi naseljeno mjesto možemo smatrati i univerzalnim onomastičkim postupkom jer uz brojne hrvatske primjere (Hum na Sutli, Vukovar itd.) nalazimo i brojne jedno-riječne i višerječne strane primjere (Innsbruck: 'most na rijeci Inn', Stratford-upon-Avon, Frankfurt na Majni/Odri itd.).

Zaključno je potrebno naglasiti kako perifrastične antonomazije s oronimskom ili hidronimskom sastavnicom koja ukazuje na smještaj grada nisu sekundarne antonomazije (premda uključuju drugi toponim) jer se toponim u perifrazi kao pomoćna sastavnica uzima u doslovnome značenju, a ne kao vosijanska antonomazija.

3.1.2. Zemljopisna osobitost

Mnogi gradovi uz svoj smještaj na pojedinoj rijeci ili pod pojedinom gorom poticaj antonomazijama pronalaze i u određenoj prirodnoj osobitosti, nečemu što je značajno samo za taj grad. U takvim slučajevima antonomazije nastaju na osnovi toposa kvalitete jer je vrijedno ono što je jedinstveno, rijetko ili neponovljivo. No ovaj je tip poticaja još češći za dodatno imenovanje regija ili država, a razlog vjerojatno leži u tome što veća administrativna područja imaju veću mogućnost posjedovanja neke prirodne osobitosti nego pojedini grad. Primjeri antonomazija za gradove nastali na osnovi prirodne osobitosti djelomično kolidiraju i s kriterijem položaja. Primjerice, poznata hrvatska antonomazija *Grad na Četiri Rijeke*

⁹ U slovenskome jeziku smještaj na Dunavu za grad Beč postao je i poticaj za imenovanje (*Dunaj*). Isto tako, rijeka Moskva dala je ime najvećemu gradu smještenom na njoj.

za Karlovac naglasak stavlja na specifičnost smještaja na više od jedne rijeke, ne imenujući nijednu. Kao što su i Perelman i Obrechts-Tyteca tvrdili da se svi toposi mogu podvesti pod topos kvantitete, tako i mnoge prirodne značajke koje na prvi pogled izgledaju samo kao jedinstvenosti zapravo u sebi kriju obilje nečega. Tako antonomazija *Vjetroviti Grad* (engl. *The Windy City*) za Chicago sugerira da je to grad s najvećom snagom vjetera u SAD-u, ali postoje brojne teorije o nastanku te antonomazije, a neke čak sugeriraju i metaforičko značenje (stanovnici Chicaga kao „napuhani“ hvalisavci).

Topos kvalitete i u mnogim se primjerima antonomazija za države ili regije može tumačiti toposom kvantitete jer prema teoriji informacije informativnije je ono što je manje vjerojatno, tj. što nosi veći broj bita (Škarić 2011: 78). U takvim slučajevima jedinstvenost je zapravo iskazana rekordom: *Zemlja Tisuću Otoka* (Hrvatska), *Zemlja Tisuću Jezera*¹⁰ (Finska), *Najsunčaniji otok* (Hvar), *The Sunshine State* (Florida).

Osim rekordnih osobitosti postoji obilje prirodnih fenomena koje određena regija ili država posjeduje, a oni se mogu uobličiti u izrazito stilogene antonomazije. Island je primjerice poznat i kao *Zemlja Gejzira*, ali još stilogenije kao *Zemlja Vatre i Leda*. Tibet je *Krov Svijeta*, a ta metaforizacija posljedica je činjenice da se neki od najviših vrhova svijeta nalaze u Tibetu, stoga tu poticaj nije položaj kao u naizgled sličnome primjeru *Pupak svijeta*.

Najzanimljiviji su pak primjeri antonomazija nastalih isticanjem prirodne osobitosti koja zapravo i nije tako osobita. I ovdje je riječ o težnji za aspolutizacijom i priskrblijvanjem neke titule unatoč postojanju brojnih konkurenata. Tako se primjerice Irska u kulturnome pamćenju učvrstila kao *Zeleni Otok* premda je teško reći po kojemu kriteriju možemo mjeriti „zelenost“ nekoga otoka. Zemlja vilenjaka i sv. Patrika poznata je i kao *Smaragdni Otok*, ali ta metaforična inačica, koja sugerira dragocjenost, upotrebljava se i za grčki otok Lezbos. Ta antonomastička entropija već nam je dobro poznata iz primjera *Venecija Sjevera*, a u kontekstu prirodnih osobitosti kao poticaja za nastanak antonomazije svakako treba ponovo spomenuti »entropičnu« antonomaziju *Zemlja Ponoćnoga Sunca*. Zanimljivo je ipak da se potencijalno ista situacija nije dogodila antonomaziji *Zemlja Izlazećega Sunca*, koja u zapadnome kulturnom krugu jednoznačno upućuje na Japan¹¹.

¹⁰ Zanimljiv je podatak da se američka savezna država Minnesota diči titulom zemlje deset tisuća jezera.

¹¹ U ispitivanju upotrebe antičkih/metonimijskih antonomazija provedenome 2010. godine Japan je više od 70% ispitanika zamijenilo sintagmom *Zemlja Izlazećega Sunca*, što je ujedno bio i jedan od najbolje riješenih zadataka (Grgić – Nikolić 2011b: 36).

3.2. Društveno motivirane antonomazije

Za razliku od antonomazija nastalih poticajem iz prirode, antonomazije motivirane društvom ne mogu se podijeliti u podskupine s izraženim kriterijem razlikovanja, kao što su bili položaj i osobitost. Svim je ovim antonomazijama zajedničko to što su poticaj pronašle u čovjekovu djelovanju, tako da se ovdje može govoriti o antonomazijama kojima su u osnovi kulturni artefakti, materijalni i nematerijalni. Kako je teško govoriti o nekoj strogoj i dosljednoj podjeli, odlučili smo se na grupiranje primjera u najbliže podskupine koje se ipak mogu promatrati različito s obzirom na postanak, ali, što je još važnije, na učinak koji antonomazija stvara.

Mnogi gradovi određenu kulturnu značajku uzimaju kao esencijalnu, tj. apstrahiraju sve druge potencijalne značajke i nameću tu jednu kao ključnu, odnosno onu po kojoj taj grad zapravo može postati prototipan u pojedinoj kulturi. Služeći se teorijom toposa, ovdje treba istaknuti snagu toposa biti po kojem više vrijedi ono što je esencijalno, tipično, karakteristično nego nešto što je nebitno, sporedno, nekarakteristično (Škarić 2011: 79). Što jest „esencija“ nekoga grada određuje se nevidljivim mehanizmom društvenoga konsenzusa, ali nakon što se ta bit pretoči u antonomaziju, ona se nameće široj kulturnoj zajednici temeljem toposa kvantitete (neki grad može imati najveći broj kulturnih artefakata koji svjedoče o toj biti) ili toposa kvalitete (samo jedan grad posjeduje te esencijalne kulturne artefakte). Tako se primjerice ustaljenost antonomazije *Grad s Četiri Zvonika* za Rab ne objašnjava kvantitetom (premda se ističe broj zvonika), nego činjenicom da u relativno malenome otočnom gradu, na relativno bliskome prostoru postoje četiri zvonika koja čine jedinstvenu arhitektonsku i umjetničku cjelinu.

U Hrvatskoj postoje mnogi gradovi s baroknom jezgrom, ali Varaždin se nametnuo kao *Grad Baroka* ili *Barokni Grad*. Isto načelo vrijedi i za primjere poput *Grad Košarke* (Zadar), *Grad Rocka* (Rijeka), *Grad Stripa* (Vinkovci), *Grad Mode* (Milano), *Grad Ljubavi* (Pariz) ili *Svjetska Prijestolnica Zabave* (Las Vegas; još i *Grad Grijeha*, u izvorniku *Sin City*), koji određeni ne osobito unikatan fenomen „prisvajaju“, odnosno apsolutiziraju bit kojom se nameću cijelomu kulturnom krugu kao prototipi. Nisu gradovi jedini koji apsolutiziraju neku kulturnu esenciju, to često čine i države pa se Hrvatska zove i *Zemlja Kravate*, Čile *Zemlja Pjesnika*, a Švicarska *Zemlja Satova*.

Rekordi ne moraju biti samo prirodni: i proizvodi ljudske kulture mogu se međusobno natjecati. Hum je tako *Najmanji Grad na Svijetu* (manje je nekad ipak više!), Split *Najlipši Grad na Svitlu*, a u SAD-u se mnoge savezne države diče primatom u nečemu (npr. Delaware je *Prva Država*, engl. *The First State*, jer je prvi ratificirao ustav). *Velika Jabuka*¹² naziva se još i *Gradom Koji Nikad ne Spava*

¹² Postoje brojna tumačenja o nastanku, tj. o poticaju te najpoznatije New Yorkove antonoma-

(osvjedočeno u brojnim pjesmama), a taj svojevrstan rekord teško može biti karakterističan samo za New York. Iako bi se ta antonomazija mogla upotrebljavati za bilo koji velegrad, njezina vezanost uz najveći američki grad nije zajamčena njegovom veličinom, nego činjenicom da je on bio prva velika moderna svjetska metropola. U ovome primjeru vidimo snagu toposa reda, po kojemu je vrednije ono što je trajnije, postojanije, prvo po redu (Perelman – Olbrechts-Tyteca 1979: 161).

Brojni američki gradovi u svojim nadimcima ističu značajku koja ih razlikuje od ostalih, a u nedostatku kulturnopovijesnih znamenitosti naglasak stavljaju na gospodarstvo, pa tako nastaju brojne „prijestolnice“ rajčice, bundeve, bresaka, jagoda, najlona, namještaja itd. U želji da stvore snažan i trajan identitet, i mnogi se hrvatski gradovi u novije vrijeme nastoje „brendirati“ uz pomoć antonomazija. Bjelovar tako želi dobrodošlicu u *Grad Sira*, Buzet u *Grad Tartufa*, a Karlovac u *Grad Piva*¹³. Takve se antonomazije razlikuju od prije opisanih po tome što one ne nastaju složenim nevidljivim mehanizmima kulturnoga pamćenja, nego ih ciljano plasiraju pojedine tvrtke. Na taj način slogani, koji su u ovome slučaju antonomazije ili pak sadržavaju antonomazije, u (pod)svijesti potrošača nastoje od nekoga grada (ili države) napraviti prepoznatljivu destinaciju koja se u moru drugih ističe baš po njihovu proizvodu. Marketinška upotreba antonomazija osobito je prisutna u turizmu pa turističke zajednice pozivaju u *Biser Jadrana* ili *Kraljicu Jadrana* (Opatija), *Najljepši Mali Grad* (Daruvar), *Zemlju Piva i Čokolade* (Belgija), *Zemlju Sireva i Vina* (Francuska), *Zemlju Pizze* (Italija) itd., nastojeći antonomazijom naglasiti autentičnost ili ljepotu pojedine destinacije. Ipak, neke antonomazije, mada temeljene na gospodarskim značajkama, mogu nastati i bez svjetsnoga marketinškog napora te se trajno usaditi u kulturno pamćenje jer nose univerzalno pozitivne konotacije poput primjera *Žitnica Hrvatske* (Slavonija) ili *Žitnica Europe* (Ukrajina).

Antonomazije za države često nastaju na osnovi njihovih službenih simbola, poput grba, zastave ili himne, koji sinegdohski predstavljaju cijelu državu. Hrvatska je tako *Lijepa Naša* (i službena himna ime je dobila po prvim stihovima pjesme *Horvatska domovina* Antuna Mihanovića), a na SAD se često (ponekad i ironično) referira kao na *Zemlju Slobodnih i Dom Hrabrih* (*The Land of the Free and the Home of the Brave*, prema posljednjemu stihu nacionalne himne). Teksas je primjerice *Lone Star State* (*Država Usamljene Zvijezde*) zbog svoje zastave, a

zije, ali većina autora smatra da je riječ o metonimijskome preuzimanju imena poznatoga jazz–kluba koji je sredinom 1930-ih bio središte noćnoga života u Harlemu. Antonomazija *Velika Jabuka* stoga New Yorku pridaje attribute noćnoga života i jazz–glazbe (Jacobson 1990: 29).

¹³ Te se antonomazije često upotrebljavaju kao apozicija svojem referentu (npr. slogan *Dobrodošli u Bjelovar, grad sira!*), a tada se svi apelativni elementi pišu malim slovom, što je u skladu s napomenama iz hrvatskih pravopisa (v. Badurina – Marković – Mićanović 2008: 139; Jozić [et al.] 2013: 25).

oblik države na zemljovidu (politička, a ne prirodna danost!) stvara antonomazije poput *Heksagon* za Francusku ili *Čizma* za Italiju. Već spomenuta antonomazija *Mrtvo Srce Afrike* za Čad, osim što sugerira prirodni položaj države, svojom metaforičkom sastavnicom ukazuje na činjenicu da država Čad nema izlaz na more.

Razumijevanje mnogih antonomazija zahtijeva poznavanje povijesnoga konteksta u kojemu su nastale. Takve antonomazije svojevrsni su mikrospremni- ci kulturnoga pamćenja, one postaju bremenite značenjima, a njihova upotreba može imati i snažnu emocionalnu dimenziju. Takva je antonomazija *Grad Heroj*¹⁴ za Vukovar, koja, unatoč povremenim političkim i ideološkim razmiricama, u hrvatskoj kulturi ima visok stupanj prepoznatljivosti i emocionalne angažiranosti. Nešto se slabiji izravni emocionalni učinak postiže sekundarnom antonomazijom *Hrvatski Alamo*, ali se njome evocira mjesto velikoga poraza američke vojske, koje je i danas mjesto osobita pijeteta. Ovdje se može govoriti o argumentiranju analogijom, što je potvrda da retoričke figure mogu imati i snažne argumentacijske učinke. U ovu bi skupinu ulazile i vosijanske antonomazije *Waterloo* 'mjesto konačnoga poraza', *Pearl Harbor* 'mjesto iznenadnoga napada s velikim žrtvama' ili *Hiroshima* 'mjesto golema, kataklizmičkoga stradanja' koje se mogu po potrebi primjenjivati u kontekstu stvarnih vojnih ili političkih poraza, velikih razaranja pa čak i ljubavnih poraza (npr. slavna pjesma grupe ABBA nosi naslov *Waterloo*).

Mnoge antonomazije nastaju određenim stereotipnim predoždbama o stranim zemljama (heteropredodžbe) ili o vlastitoj zemlji i narodu (autopredodžbe) (v. Dukić 2009: 5), poput antonomazije *Zemlja Osmijeha* za Tajland (često uz dodatak *i Orhideja*), Kinu ili Kambodžu (uz dodatak *i Začina*), koja počiva na kolonijalnome stereotipu o dobroćudnim i poniznim Azijatima, premda se njezinom suvremenom upotrebom u turističke svrhe želi istaknuti gostoprinstvo domaćina. Neke stare predodžbe, temeljene na određenim demografskim značajkama, poput antonomazije *Crni kontinent* za Afriku, mogu u današnje doba izazvati podvojene reakcije pa se čak i izbjegavaju. Slično se može reći i za antonomaziju *Sveta Zemlja*, kojom se imenuje prostor biblijske Palestine, upotreba koje može imati snažne ideološke implikacije pa se u određenim diskursima izbjegava.

Naposlijetku bi trebalo spomenuti skupinu antonomazija koje su danas historizmi, odnosno njihovi su referenti prestali postojati (raspadom velikih država ili promjenom društvenoga uređenja), ali se one i danas upotrebljavaju u historio- grafskome diskursu. Takve su antonomazije *Visoka Porta* (Osmanlijsko Carstvo), *K. und K. Monarhija* (Austro-Ugarska), *Serenissima* (Mletačka Republika), *Trojednica* (Trojedna Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija) ili pak *Treći Reich* (nacistička Njemačka). Neke antonomazije ipak znaju „oživjeti“ pa iz historio-

¹⁴ *Grad-heroj* (rus. город-герой) bila je i titula koju je službeno nosilo dvanaest gradova bivšega SSSR-a (primjerice Moskva, Lenjingrad, Minsk) za izvanredno junaštvo tijekom Velikoga domovinskog rata.

grafskoga prelaze u suvremeni politički ili publicistički diskurs, primjerice *Bolesnik s Bospora*, koja je nastala u 19. stoljeću i odnosila se na oslabljeno Osmanlijsko Carstvo, ili *Predziđe Kršćanstva* (*Antemuralis Christianitatis*), antonomazija koja se od ranoga novog vijeka rabila za hrvatsko kraljevstvo. U novome kontekstu te antonomazije mogu imati evokacijske implikacije (analogija onodobne i suvremene Turske) ili čak ironične (u hrvatskome primjeru).

3.3. Antroponimi kao poticaji

U hrvatskome toponimijskom korpusu nalazimo i mnogobrojne antropotonime, tj. toponime koji u svojoj osnovi imaju antroponim¹⁵. Takvo imenovanje vrlo je rašireno jer je za identificiranje nekoga mjesta važan podatak o ljudima koji su ondje rođeni, koji ondje žive ili imaju osobitu važnost za to mjesto (npr. Karlovac, Tomislavgrad, Čakovec). Znamo da su imena pojedinih država ili čak kontinenata eponimi (Kolumbija prema Kristoforu Kolumbu, Bolivija prema Simónu Bolívaru, Amerika prema Amerigu Vespucciju i dr.). Ojkonimi se katkad tvore i od hagionima: Sveta Klara, Sveti Ivan Zelina, Sumartin, Sutivan, Sutipan itd.

U antonomazijama za gradove i države slijedi se isti uzorak pa se tako ističe ime **glasovite osobe** (osnivač-utemeljitelj, osoba značajna za povijest grada ili pojedinac koji je pronio ime grada). Primjeri su brojni: *Krešimirov Grad* (Šibenik; prvi se put spominje u darovnici kralja Petra Krešimira IV.), *Dioklecijanov Grad* (Split; grad se razvio iz palače ljetnikovca rimskoga cara Dioklecijana), *Zvonimirov Grad* (Knin; jedno od sjedišta kraljevstva za vladavine Dmitra Zvonimira) ili *Grad Zrinskih* (Čakovec; prema velikaškoj obitelji koja je posjedovala grad). U većini takvih primjera naglasak je na toposu reda (jer se vrednuje prvo, odnosno osnivač), koji se može tumačiti i kvantitativno (vrednije je ono što traje dulje, odnosno više).

Uz imena vladara, vojskovođa ili velikaša, antonomazije za ojkonime poticaj mogu naći i u istaknutome pojedincu, znanstveniku ili umjetniku, koji se u određenoj kulturi doživljava iznimnim, rijetkim, neponovljivim. Tako je Vrgorac prepoznatljiv kao *Tinov Grad*¹⁶, a u toj se antonomaziji s(p)retno spajaju toposi kvantitete i kvalitete činjenicom da je jedan gradić u Dalmatinskoj zagori rodno mjesto jednoga od najvećih hrvatskih pjesnika. Potreba da se antonomazijom podiči

¹⁵ Poticaji mogu biti sve osnovne antroponimijske kategorije (osobno ime, prezime, nadimak), stoga se pod sintagmom *ime osobe* ili *ime sveca* ovdje treba razumjeti bilo koji individualni antroponim koji se upotrebljava u antonomaziji (v. Francić 2006).

¹⁶ Pokraćeno ime *Tin* u kontekstu hrvatskoga pjesništva (a i šire) dovoljan je identifikacijski element pa nema potrebe da se upotrebljava prezime kao antroponimska antonomazija za Vrgorac (**Ujevićev Grad*), a upotreba pokraćenoga osobnog imena (u opreci prema temeljnome osobnom imenu Augustin) daje osjećaj veće bliskosti.

rodni grad može nastati i iz svojevrsne želje da se uzme „dio kolača“, tj. da se barem u figuri zanemari činjenica da je glasoviti pojedinac većim dijelom svojega života vezan uz drugi, u pravilu veći grad. Tako je *Mozartov Grad* Salzburg, a ne Beč. Ponekad i ime izmišljene osobe, najčešće književnoga lika, može postati poticajem za antonomaziju pa je tako Motovun *Grad Veloga Jože*.

Antroponimskim poticajem u pravilu nastaju antonomazije za gradove, rijetko za države, vjerojatno zbog nemogućnosti da se jedna osoba nametne kao bit cijele nacije. Jedna od rijetkih takvih antonomazija jest *Uncle Sam* (*Ujak Sam*) za Sjedinjene Američke Države, koja se najčešće opisuje kao personifikacija države, osobito u vojnome kontekstu. Lik Ujaka Sama upotrebljava se u karikaturama ili promotivnim crtežima, od kojih je najpoznatiji onaj iz vremena uključanja Sjedinjenih Država u Prvi svjetski rat, a Ujak Sam je s uperenim prstom pozivao dragovoljce riječima: »I want YOU for U.S. Army« (»Trebam TE za Američku vojsku«).

Kao što se ojkonomi mogu tvoriti od hagionima, tako i gradovi „profana“ imena mogu dobiti antonomazije s imenima svetaca zaštitnika. Tako je Dubrovnik i *Grad Svetoga Vlaho*, Split i *Grad Svetoga Duje*, a Venecija i *Grad Svetoga Marka*. Topos kvalitete omogućuje relativno jednostavno nastajanje antonomazija s osobnim imenom (temeljnim ili pokraćenim) sveca koji je u pojedinoj kulturi svetac zaštitnik samo jednoga grada (*Vlaho*, *Duje*, *Donat* i sl.), ali budući da je „svetačka entropija“ (isti svetac kao zaštitnik mnogih gradova) česta pojava, većina gradova ne može ostvariti hagionimsku antonomaziju. Kada se to i postigne, kao u primjeru *Grad Svetoga Marka*, topos kvantitete (snaga i utjecaj Mletačke Republike), topos kvalitete (visoka umjetnička vrijednost i prepoznatljivost venecijanske katedrale posvećene tomu svecu) i topos biti (svečevi posmrtni ostatci čuvaju se u Veneciji) jamče Veneciji „apsolutiziranje“ sveca zaštitnika. Kao što je bio slučaj s antonomazijom *Sveta Zemlja*, ni te se antonomazije neće upotrebljavati u svim kontekstima, a pretpostavka je da će i odnos govornika prema vjeri utjecati na (ne)upotrebu takvih antonomazija¹⁷.

Antonomazije u kojima prepoznavamo važne pojedince ravnopravno su potaknute dvjema osnovnim antroponimijskim kategorijama – osobnim imenom i prezimenom. Ilustracije antonomazija nastalih prema temeljnome (službenome) osobnom imenu jesu *Krešimirov Grad* ili *Grad Svetoga Marka*, prema pokraćenome osobnom imenu *Tinov Grad* ili *Grad Svetoga Duje*, a prema prezimenu *Grad Zrinskih* ili *Mozartov Grad*. Možemo stoga zaključiti da svi elementi imenske formule preko antonomazija (što vrijedi i za primarne toponime nastale istim poticajem) pohranjuju bitne pojedince u kulturnome pamćenju.

¹⁷ Isto se može reći i za upotrebu antonomazije *Sveta Stolica*, koja je zapravo službeno ime papinske države, odnosno antonomazije *Sveti Otac* za rimokatoličkoga poglavara, jer se u prvome slučaju češće upotrebljava ime *Vatikan*, a u drugome popularni hipokoristik *Papa*.

4. Zaključak

Iako se u radu najviše raspravljalo o antonomazijama za ojkonime i administrativne horonime, možemo zaključiti da u antonomazijama za toponime ključni motivi nastanka odgovaraju uobičajenim poticajima za imenovanje topografskih objekata. Predložena klasifikacija slijedila je uobičajena toponomastička načela razlikovanja prirodnih i društvenih poticaja. Dva su osnovna prirodna poticaja – položaj i zemljopisna osobitost, a društveni su poticaji brojni, primjerice kulturne znamenitosti, gospodarstvo, stereotipne predodžbe i dr. Antonomazije s antropnimskom sastavnicom izdvojene su u posebnu skupinu jer se u njima ne ističe doprinos društva u cjelini nego važnost istaknutoga pojedinca. Analiza odabranih primjera pokazala je da su osobno ime i prezime ravnopravni poticaji za nastanak antonomazija.

Tražnju odgovora na pitanje zašto se neka značajka uzima prije drugih, a osobito zašto određeni toponim prisvaja neku značajku, doprinijela je teorija toposa u argumentaciji. Potvrđeno je kako su toposi kvantitete i kvalitete ključni argumenti za postizanje prototipnosti. Toposi reda i biti pojašnjavaju zašto određeni toponimi čije antonomazije ne poživaju na jedinstvenome fenomenu ipak neprijeporno nose svoje titule. Osobito je zanimljiv slučaj tzv. sekundarnih antonomazija u kojima se toponim upotrebljava u metaforičkome značenju i uposebnjuje metonimijskom sastavnicom.

Zašto se neki grad, država ili kontinent »zove još i...« vrlo je zanimljivo i složeno pitanje, stoga se odgovor može naći tek na *mjestu* gdje se dodiruju onomatika, stilistika, retorika, ali i različite kulturne teorije. Osobito *bitna mjesta* s pomoću *općih mjesta* (toposa) dobivaju svoje antonomazije kojima učvršćuju *svoje mjesto* u kulturnome pamćenju.

Literatura

- BABIĆ, STJEPAN; HAM, SANDA; MOGUŠ, MILAN. 2005. *Hrvatski školski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- BADURINA, LADA; MARKOVIĆ, IVAN; MIĆANOVIĆ, KREŠIMIR. 2008. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska.
- BAGIĆ, KREŠIMIR. 2012. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.
- BENČIĆ, ŽIVA. 1995. Antonomazija. // *Tropi i figure*. / Živa Benčić i Dunja Fališevac (ur.). Zagreb: ZAZNOK, 189–219.
- BRDAR, MARIO; BRDAR-SZABÓ, RITA. 2001. Vlastita imena između metonimijske Science i metaforičke Haribde. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 27, Zagreb, 31–48.

- CRLJENKO, IVANA. 2008. O pisanju geografskih imena: Neke nedoumice u hrvatskim leksikografskim i kartografskim djelima. *Studia lexicographica*, II/1, Zagreb, 77–104.
- DUKIĆ, DAVOR. 2009. Predgovor: O imagologiji. // *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju.* / Davor Dukić et al. (ur.). Zagreb: Srednja Europa.
- DUMARSAIS, CÉSAR CHESNEAU; FONTANIER, PIERRE. 1967. *Les tropes*. Ženeva: Slatkine reprints.
- FRANČIĆ, ANDELA. 2006. Što je osobno ime? *Folia onomastica Croatica*, 15, Zagreb, 71–80.
- GRGIĆ, ANA; NIKOLIĆ, DAVOR. 2011a. Antonomazija – figura kulturnoga pamćenja. *Fluminensia*, XXIII/2, Rijeka, 129–142.
- GRGIĆ, ANA; NIKOLIĆ, DAVOR. 2011b. Upotreba i prepoznavanje antonomazija – usporedba mlađih i starijih govornika. *Govor*, XXVIII/1, Zagreb, 25–43.
- GRGIĆ, ANA; NIKOLIĆ, DAVOR. 2013a. *Nomen est culturae omen* – vosijanske antonomazije u različitim kulturama/jezicima. // *Tko to tamo ide: hrvatski prinosi XV. međunarodnom slavističkom kongresu.* / Marija Turk (ur.). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada / Hrvatsko filološko društvo, 189–202.
- GRGIĆ, ANA; NIKOLIĆ, DAVOR. 2013b. The Cowboys, the Poets, the Professor... – Antonomasia in Croatian Sports Discourse. // *What Do We Know about the World? Rhetorical and Argumentative Perspectives.* / Gabrijela Kišiček i Igor Ž. Žagar (ur.). Windsor – Ljubljana: University of Windsor – Pedagoški institut, 408–428.
- HOLMQVIST, KENNETH; PŁUCIENNIK, JAROSŁAW. 2010. Princess Antonomasia and the Truth: Two Types of Metonymic Relations. // *Tropical Truth(s).* / Armin Burkhardt i Brigitte Nerlich (ur.). Berlin – New York: De Gruyter, 373–381.
- JACOBSON, JOHN D. 1990. *Toposaurus: A Humorous Treasury of Toponyms*. New York: John Wiley & Sons.
- JOZIĆ, ŽELJKO [et al.]. 2013. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- KVINTILJAN, MARKO FABJE. 1984. *Obrazovanje govornika: odabrane strane*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- LAUSBERG, HEINRICH. 1990. *Elemente der literarischen Rhetorik*. Ismanig: Max Hueber Verlag.
- MARKOVIĆ, IVAN. 2010. O uporabi i značenju imenâ u hrvatskome. *Folia onomastica Croatica*, 19, Zagreb, 175–202.
- PERELMAN, CHAÏM; OLBRECHTS-TYTECA, LUCIE. 1971. *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.
- PERELMAN, CHAÏM; OLBRECHTS-TYTECA, LUCIE. 1979. Classicism and Romanticism in Argumentation. // *The New Rhetoric and the Humanities: Essays on Rhetoric and its Applications.* / Chaïm Perelman. Dordrecht – Boston – London: D. Reidel Publishing Company, 159–167.

- POPOVIĆ, TANJA (ur.). 2007. *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos art.
- SKRAČIĆ, VLADIMIR. 2011. *Toponomastička početnica: osnovni pojmovi i metoda terenskih istraživanja*. Zadar: Sveučilište u Zadru – Centar za jadranska toponomastička istraživanja.
- ŠABIĆ, INDIRA. 2014. *Onomastička analiza bosanskohercegovačkih srednjovjekovnih administrativnih tekstova i stećaka*. / Doktorski rad. Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 2009. *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠKARIĆ, IVO. 2011. *Argumentacija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

»This City Is Also Called...« – On Antonomasias for Toponyms

Summary

The paper discusses formation and use of antonomasias for toponyms (names of cities, countries, regions and other geographical entities). All antonomasias for toponyms aim to capture the essence of their entities and to establish them as prototypes. The hierarchy of *topoi* or *loci communes*, as proposed by Ch. Perelman and L. Olbrechts-Tyteca, is used as a theoretical approach in order to determine the criteria governing the creation of antonomasias. Secondary antonomasias, whereby a toponym is used metaphorically to refer to a new entity, is also discussed. The authors propose a classification according to the extralinguistic motivation by dividing antonomasias for toponyms into three main groups. The first one is all those antonomasias which are motivated by natural reality; it is possible to distinguish the antonomasias that are based on the location of a topographic object (referring to cardinal points, the nearby oronym or hydronym) or a natural phenomenon (uniqueness or abundance of an entity). The second group is comprised of antonomasias motivated by sociocultural phenomena, and the third group consists of antonomasias motivated by anthroponyms which represent the exceptional individual who is closely connected with the toponym. The overall conclusion is that the same principle employed in the original naming of topographical objects applies to antonomasias for toponyms. In certain cases a toponym and its antonomasia follow the identical onomastic pattern.

Ključne riječi: antonomazija, antroponim, kulturno pamćenje, metafora, metonimija, prototipnost, toponim, topoi

Keywords: antonomasia, anthroponym, cultural memory, metaphor, metonymy, prototype, toponym, topoi